

Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας

Αρ. 15 (2022)

Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας

The Social Contracts of John Locke and John Rawls: From the state of nature to the original position

Dimitra Th. Vagena

doi: [10.12681/ethiki.30730](https://doi.org/10.12681/ethiki.30730)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Vagena, D. T. (2022). The Social Contracts of John Locke and John Rawls: From the state of nature to the original position . *Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας*, (15), 19–28. <https://doi.org/10.12681/ethiki.30730>

Τα Κοινωνικά Συμβόλαια των John Locke και John Rawls: από τη φυσική κατάσταση στην πρωταρχική θέση

ΔΗΜΗΤΡΑ Θ. ΒΑΓΕΝΑ

Περίληψη: Ο John Locke και ο John Rawls αποτελούν δύο από τους σπουδαιότερους θεωρητικούς κοινωνικών συμβολαίων. Η παρούσα εισήγηση στοχεύει σε μία συγκριτική παρουσίαση των δύο αυτών θεωριών. Αρχικά αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο ο Locke χρησιμοποιεί την έννοια της ιδιοκτησίας για να δικαιολογήσει τη μετάβαση από τη φυσική κατάσταση στις πολιτικές κοινότητες. Έπειτα, περιγράφεται πώς ο Rawls δομεί το κοινωνικό του συμβόλαιο, χρησιμοποιώντας το πέπλο της άγνοιας για να φτιάξει μια δίκαιη κοινωνία. Η σύγκριση των δύο θεωριών βασίζεται στη διαφορά μεταξύ της φυσικής κατάστασης του Locke και της πρωταρχικής θέσης του Rawls και στην έμφαση στις έννοιες αφενός της ιδιοκτησίας και αφετέρου της δικαιοσύνης, προκειμένου να καταδειχθεί πώς το πέπλο της άγνοιας του Rawls οδηγεί τον πολιτικό φιλελευθερισμό σε μια νέα προοπτική.

Λέξεις-κλειδιά: Κοινωνικό συμβόλαιο; Locke; Rawls; Πέπλο της άγνοιας

Σκοπός της παρούσας εισήγησης είναι η συγκριτική παρουσίαση των θεωριών κοινωνικού συμβολαίου του John Locke και του John Rawls. Πιο συγκεκριμένα, περιγράφεται ο τρόπος με τον οποίο δομεί το κοινωνικό του συμβόλαιο ο John Locke, ο οποίος εκκινεί από την απολύτως ελεύθερη φυσική κατάσταση για να φτάσει στην εγκα-

θίδρυση των πολιτικών κοινωνιών και στη νομιμοποίηση της πολιτικής εξουσίας, μέσα από την έννοια της ιδιοκτησίας. Εν συνεχεία, αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιεί ο John Rawls την έννοια της δικαιοσύνης και το πέπλο της άγνοιας, ώστε να εξηγήσει το πέρασμα από την πρωταρχική θέση σε μία δίκαιη έννομη κοινωνία, στο δικό του κοινωνικό συμβόλαιο. Η σύγκριση μεταξύ των δύο θεωριών βασίζεται στη σύγκριση μεταξύ της *φυσικής κατάστασης* του Locke και της *πρωταρχικής θέσης* του Rawls, καθώς και στην έμφαση που δίδεται στις έννοιες της *ιδιοκτησίας* και της *δικαιοσύνης* αντίστοιχα, με αποτέλεσμα να οδηγούμαστε, σε κάθε περίπτωση, σε διαφορετικής υφής κοινωνικό συμβόλαιο.

Η πολιτική φιλοσοφία του Locke αναπτύσσεται στη *Δεύτερη Πραγματεία* του, όπου περιγράφεται το κοινωνικό του συμβόλαιο: σκοπός του είναι να εξηγήσει πώς οι άνθρωποι, οι οποίοι γεννιούνται ίσοι μεταξύ τους στη φυσική κατάσταση, παραμένουν ηθικά αλλά και πολιτικά ισότιμοι, παρόλο που κάποια χρονική στιγμή αποφασίζουν να επιλέξουν ποιοι από αυτούς θα κυβερνήσουν τους υπόλοιπους.¹ Προκειμένου να κατανοήσουμε πώς καταλήγει ο Locke στην εγκαθίδρυση της πολιτικής κοινωνίας, θα πρέπει πρώτα να εξετάσουμε πώς αντιλαμβάνεται τη φυσική κατάσταση.

Στη *Δεύτερη Πραγματεία*, η φυσική κατάσταση παρουσιάζεται ως μία ειρηνική κατάσταση ελευθερίας και ισότητας, όπου κανένας άνθρωπος δεν εξαρτάται από κάποιον άλλον και κανείς δεν μπορεί να εξουσιάζει κανέναν. Οι άνθρωποι μπορούν να διαχειρίζονται τόσο τον εαυτό τους όσο και τα υπάρχοντά τους κατά βούληση. Η φυσική ελευθερία του ανθρώπου δεν έχει κανέναν περιορισμό, παρά μόνο τον νόμο της φύσης.² Μολονότι γίνεται λόγος για «κατάσταση απόλυτης ελευθερίας», ο Locke διευκρινίζει ότι «δεν πρόκειται για κατάσταση ασυδοσίας»: ο άνθρωπος είναι ελεύθερος να πράξει όπως νομίζει, όχι όμως να «καταστρέψει τον εαυτό του ή οποιοδήποτε άλλο πλάσμα βρίσκεται στην κατοχή του, παρά μόνο αν το επιτάσσει κάποια ανάγκη ευγενέστερη από την απλή επιβίωση».³

Κατ' αυτόν τον τρόπο, υπογραμμίζεται και η σπουδαιότητα που διαδραματίζει για τον Locke ο νόμος της φύσης: η ανθρώπινη ζωή

πρέπει να διατηρηθεί. Γι' αυτό, η φυσική κατάσταση ορίζεται από τον Λόγο. Ο τελευταίος ταυτίζεται με τον νόμο της φύσης, είναι αυτός που καθιστά τους ανθρώπους ηθικούς, ορίζοντας ότι κανένας δεν μπορεί να βλάψει τη *ζωή*, την *υγεία*, την *ελευθερία* ή την *ατομική ιδιοκτησία* κάποιου άλλου.⁴ Προκύπτουν, λοιπόν, από τον φυσικό νόμο τα τρία θεμελιώδη φυσικά δικαιώματα: (α) το δικαίωμα στη *ζωή*, (β) το δικαίωμα στην *ελευθερία* και (γ) το δικαίωμα στην *ιδιοκτησία*. Και τα τρία δικαιώματα συνδέονται άρρηκτα, όχι μόνο με την υποχρέωση της αυτοσυντήρησης και της διαφύλαξης ολόκληρης της ανθρωπότητας, αλλά και μεταξύ τους: ο όρος- κλειδί για το κοινωνικό συμβόλαιο του Locke είναι αυτός της ιδιοκτησίας.

Για να κατανοήσουμε, όμως, πώς γίνεται η ιδιοκτησία να αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα που απορρέει από τον νόμο της φύσης, θα πρέπει να εξετάσουμε πώς εκλαμβάνει ο Locke την έννοια της ιδιοκτησίας. Πρόκειται για ένα προ-πολιτικό δικαίωμα των ανθρώπων, καθότι δεν αφορά μόνο την ατομική ιδιοκτησία ως προς τα αγαθά: «Με τον όρο ιδιοκτησία πρέπει να εννοείται και εδώ, όπως και σε άλλα σημεία του κειμένου μου, η ιδιοκτησία που έχουν οι άνθρωποι *τόσο στα πρόσωπα όσο και στα υπάρχοντά τους*».⁵ Η ιδιοκτησία (*property*), άρα, για τον Locke, αποτελεί ευρεία έννοια με διττή σημασία: (α) την *ατομική ιδιοκτησία* υλικών αγαθών αλλά και (β) την ιδιοκτησία του προσώπου, η οποία έχει κι αυτή διττή σημασία. Από τη μία, αφορά την ιδιοκτησία στη βιολογική υπόσταση του ανθρώπου (το σώμα κάθε ανθρώπου είναι αντικείμενο κατοχής του). Τοιούτοτρόπως, αν κάποιος βλάψει σωματικά έναν άνθρωπο, προσβάλλει την ιδιοκτησία του στην υλική του υπόσταση. Συνεπώς, το δικαίωμα στη ζωή, καθώς και η υποχρέωση διατήρησης και μη βλάβης της αφορά την προστασία της ιδιοκτησίας του εαυτού. Από την άλλη, η ιδιοκτησία του προσώπου αφορά και την ιδιοκτησία της προσωπικότητας, κάτι που σημαίνει ότι η ελεύθερη βούληση ενός ανθρώπου δεν πρέπει να παραβιάζεται: ο καθένας έχει το δικαίωμα να επιλέξει πώς θα ζήσει, χωρίς να εξαρτάται από τη βούληση κάποιου άλλου. Εδώ είναι που θεμελιώνεται το δικαίωμα στην ελευθερία.⁶ Επιπλέον, αφού οι άνθρωποι κατέχουν τους εαυτούς τους κατέχουν ως εκ τού-

του και την εργασία τους, η οποία μετατρέπει οποιοδήποτε κοινό αγαθό αναμειχθεί μαζί της σε ατομική ιδιοκτησία,⁷ γεγονός το οποίο καθιστά την ατομική ιδιοκτησία προ-πολιτικό αναφαίρετο ανθρώπινο δικαίωμα.

Καταδεικνύεται, επομένως, πόσο καίριας σημασίας έννοια είναι αυτή της ιδιοκτησίας για το κοινωνικό συμβόλαιο του Locke, διότι ο σκοπός της μετάβασης από τη φυσική κατάσταση στην πολιτική κοινωνία είναι η προστασία των τριών αγαθών που περιλαμβάνει η ιδιοκτησία: η ζωή (αγαθό το οποίο υπέρκειται των άλλων δύο)⁸, η ελευθερία και η ατομική εξουσία ενυπάρχουν στη φυσική κατάσταση και πρέπει να μεταφερθούν κατά τη σύσταση της πολιτικής κοινωνίας σε αυτήν. Ο φυσικός νόμος αποδίδει στους ανθρώπους το δικαίωμα να τιμωρούν τις επιθέσεις εναντίον των ιδίων αλλά και της περιουσίας τους, ακόμη και με θάνατο. Πολιτική κοινωνία υφίσταται μόνον εφόσον οι άνθρωποι εκχωρήσουν το δικαίωμά τους αυτό στην κοινότητα ή στον νόμο,⁹ δηλαδή στην εκάστοτε πολιτική εξουσία.

Η στιγμή, λοιπόν, κατά την οποία πραγματοποιείται η μετάβαση από τη φυσική κατάσταση στην πολιτικά οργανωμένη κοινωνία, είναι όταν οι άνθρωποι της φυσικής κατάστασης επιλέξουν κάποιους ανάμεσά τους προκειμένου να τους αποδώσουν το δικαίωμα αυτό. Όμως, το συμβόλαιο του Locke, σε αντίθεση με αυτό του προπάτορά του, Hobbes, δεν ορίζει μόνον τα δικαιώματα που εκχωρούν οι πολίτες στους κυβερνώντες, αλλά περιγράφει και τις υποχρεώσεις της πολιτικής εξουσίας. Ακριβώς επειδή το συμβόλαιο έχει συγκεκριμένους όρους και σκοπό, αλλά και γιατί, σύμφωνα με τον Locke, διακατέχεται από αμοιβαία εμπιστοσύνη, ονομάζεται καταπίστευμα (*trust*). Οι κυβερνώντες της πολιτείας οφείλουν πάντοτε να χρησιμοποιούν τις εξουσίες που τους έχουν εκχωρηθεί για να προστατεύουν τον φυσικό νόμο, πράττοντας με γνώμονα το δημόσιο συμφέρον. Αυτός ο πολύ συγκεκριμένος λόγος θέσπισης της πολιτικής εξουσίας είναι ταυτόχρονα και ο λόγος που επιτρέπει στους πολίτες να την καθαιρέσουν: σε περίπτωση που οι κυβερνώντες καταχραστούν την εξουσία τους, οι πολίτες μπορούν να ακυρώσουν το συμβόλαιο, ασκώντας το δικαίωμά τους στην *πολιτική ανυπακοή*.¹⁰

Με αυτόν τον τρόπο, κατά συνέπεια, επισφραγίζεται η θεωρία του Locke περί της δημιουργίας των πολιτικών κοινωνιών, έχοντας κατορθώσει να δείξει πώς η μετάβαση από τη φυσική κατάσταση στην πολιτική κοινότητα δεν προκαλεί κανενός είδους ηθική ανισότητα, καθόσον το συμβόλαιο έχει υπογραφεί ελεύθερα και από τις δύο πλευρές, διακατέχεται από αμοιβαία εμπιστοσύνη και μπορεί να ακυρωθεί ανά πάσα στιγμή —αν οι κυβερνώμενοι διαπιστώσουν ότι οι κυβερνώντες δεν υπηρετούν τον σκοπό τους, δηλαδή δεν εξυπηρετούν το δημόσιο συμφέρον και δεν προστατεύουν τα φυσικά δικαιώματα της κοινότητας.

Το κοινωνικό συμβόλαιο του John Rawls αποδίδεται, κατά κύριο λόγο, στη *Θεωρία της Δικαιοσύνης* του. Ο Rawls θέλει να περιγράψει μια συμφωνία η οποία είναι δίκαιη για όλους τους εμπλεκόμενους, κατασκευάζοντας ένα κοινωνικό συμβόλαιο βασισμένο στις δύο θεμελιώδεις αρχές της δικαιοσύνης ως ακριβοδικίας: την *ελευθερία* και την *ισότητα*. Ο ίδιος αναφέρει ότι επιθυμεί να παρουσιάσει «μια αντίληψη δικαιοσύνης που γενικεύει και μεταφέρει σε ένα υψηλότερο επίπεδο αφαίρεσης την οικεία θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου, όπως αυτή συναντάται, για παράδειγμα στον Locke, τον Rousseau και τον Kant».¹¹ Ο κύριος στόχος της συμβολαϊκής αυτής κατασκευής είναι να ορίσει τις αρχές, ως κανόνα, οι οποίες «πρόκειται να διέπουν κάθε περαιτέρω συμφωνία», με τρόπο τέτοιο, ώστε να μην προσδιορίζονται μόνο οι κοινωνικοί θεσμοί, αλλά οποιοδήποτε άλλο είδος πολιτικής συνεργασίας και διακυβέρνησης.

Ο αντίστοιχος όρος του Rawls για τη φυσική κατάσταση του Locke είναι η *πρωταρχική θέση*, «μία αμιγώς υποθετική κατάσταση, στην οποία αποδίδονται χαρακτηριστικά ικανά να οδηγήσουν σε ορισμένη αντίληψη της δικαιοσύνης».¹² Οι άνθρωποι στην πρωταρχική θέση είναι ελεύθεροι και ισότιμοι, ακριβώς όπως και στη φυσική κατάσταση του Locke, είναι ορθολογικά όντα και έχουν, επιπλέον, συνείδηση του τι είναι καλό για αυτούς, καθώς και ικανότητα για ένα αίσθημα δικαιοσύνης.¹³ Ο Rawls ισχυρίζεται ότι η φυσική κατάσταση δεν αποτελεί «αρχική θέση ισότητας», καθότι για μερικούς ανθρώπους είναι ευκολότερο να διαπραγματευτούν τους όρους του

συμβολαίου, αφού μπορεί να είναι περισσότερο ευνοημένοι από τη φύση, ισχυρότεροι οικονομικά ή και σωματικά, και έτσι τείνουν να συμφωνούν σε όρους που ευνοούν περισσότερο τα δικά τους συμφέροντα.¹⁴

Τοιουτοτρόπως, χρειάζεται και κάτι ακόμη, προκειμένου να ενισχυθεί η ηθική ισότητα μεταξύ των ανθρώπων της πρωταρχικής θέσης, κάτι το οποίο θα τους αποτρέπει από το να γνωρίζουν και να χρησιμοποιούν τα πλεονεκτήματά τους κατά τη δημιουργία του κοινωνικού συμβολαίου, ούτως ώστε να επιτευχθεί η δικαιότερη δυνατή και ευρύτερα εφαρμόσιμη συμφωνία. Γι' αυτόν τον λόγο, ο Rawls προσθέτει στην πρωταρχική θέση ένα επιπρόσθετο που θα τον βοηθήσει να άρει κάθε ανισότητα: *το πέπλο της άγνοιας*. Οι άνθρωποι στην πρωταρχική θέση βρίσκονται πίσω από ένα πέπλο άγνοιας, έτσι ώστε, όπως επισημαίνει ο ίδιος, κανένας να μην είναι σε θέση να γνωρίζει «τη θέση του στην κοινωνία, την ταξική του ένταξη ή το κοινωνικό του status, ούτε και την τύχη του στη διανομή φυσικών χαρισμάτων και ικανοτήτων, την εξυπνάδα του, τη ρώμη του και τα συναφή. Θα φθάσω ακόμα στο σημείο να υποθέσω ότι τα μέρη δεν γνωρίζουν καν τις αντιλήψεις τους περί του αγαθού ή τις ιδιαίτερες ψυχολογικές τους προδιαθέσεις».¹⁵ Πίσω από το πέπλο της άγνοιας, οι άνθρωποι αγνοούν το πλάνο που έχει ο καθένας για τη ζωή του και τις συνθήκες της κοινωνίας μέσα στην οποία ζουν, διότι δεν έχουν «καμία πληροφορία σχετικά με τη γενεά στην οποία ανήκουν».¹⁶ Κατ' αυτόν τον τρόπο, το πέπλο της άγνοιας καθιστά ανέφικτο το να γνωρίζουν οι άνθρωποι οτιδήποτε θα μπορούσε να τους κάνει να επιλέξουν —προς ίδιον συμφέρον— τις αρχές της δικαιοσύνης οι οποίες θα διέπουν το συμβόλαιο, εξυπηρετώντας έτσι τον Rawls στον στόχο του να διαμορφωθεί στην πρωταρχική θέση «μία ακριβοδίκαιη διαδικασία, που θα διασφαλίζει ότι οι αρχές οι οποίες θα συμφωνηθούν θα είναι δίκαιες».¹⁷

Ωστόσο, οι άνθρωποι τις πρωταρχικής θέσης έχουν στη διάθεσή τους κάποιες γενικές γνώσεις και πληροφορίες σχετικά με τις ανθρώπινες κοινωνίες, όπως, για παράδειγμα, πληροφορίες για τη λειτουργία της κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης των κοινωνι-

ών και τις θεμελιώδεις αρχές της ανθρώπινης ψυχολογίας. «Στην ουσία θεωρείται ότι οι συμβαλλόμενοι γνωρίζουν κάθε γενικό γεγονός που επηρεάζει την επιλογή των αρχών της δικαιοσύνης». ¹⁸ Όλα όσα έχουν αποτραπεί από το να γνωρίζουν, πίσω από το πέπλο, αλλά και όσα τους έχει επιτραπεί να γνωρίζουν, ως γενικές και απαραίτητες γνώσεις για να μπορέσουν να προχωρήσουν σε συμφωνία, συμβάλλουν στο να καταστούν οι άνθρωποι της πρωταρχικής θέσης όσο το δυνατόν δικαιότεροι, ούτως ώστε να επιλέξουν τις δικαιότερες αρχές, φτιάχνοντας, με αυτόν τον τρόπο, ένα συμβόλαιο το οποίο μπορεί να εφαρμοστεί σε κάθε δίκαιη συμφωνία.

Στην πολιτική φιλοσοφία του Rawls, σημαντικό ρόλο στην επιλογή των αρχών της δικαιοσύνης διαδραματίζει και η έννοια της *ορθολογικότητας*: οι άνθρωποι της πρωταρχικής θέσης, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, χαρακτηρίζονται ως ορθολογικά όντα, ενώ είναι απαιτητό να έχουν πάντα υπ' όψιν τους ότι οι κανόνες που θα διαμορφωθούν κατά την επιλογή των αρχών δικαιοσύνης αναγνωρίζονται δημόσια και εφαρμόζονται καθολικά, «υπό την προϋπόθεση ότι καθένας θα συμμορφώνεται με αυτές». ¹⁹

Βασικό χαρακτηριστικό της πρωταρχικής κατάστασης είναι ότι είναι δομημένη με τέτοιο τρόπο που να μην αποτελεί απλώς την αρχή της πορείας προς τη μετάβαση σε μία οργανωμένη πολιτική κοινωνία μέσα από το κοινωνικό συμβόλαιο, αλλά μία διανοητική κατασκευή τέτοια που να μπορεί να υιοθετηθεί διαχρονικά. Θα πρέπει, δηλαδή, οι περιορισμοί της πρωταρχικής θέσης να είναι τέτοιοι που να οδηγούν πάντα στις ίδιες αρχές. Το πέπλο της άγνοιας εξυπηρετεί άριστα τον σκοπό αυτό, καθώς «διασφαλίζει όχι μόνο ότι οι διαθέσιμες πληροφορίες είναι σχετικές, αλλά και ότι είναι ανά πάσα στιγμή οι ίδιες». ²⁰ Σύμφωνα με τον Rawls, μόνο πίσω από το πέπλο της άγνοιας μπορούν οι άνθρωποι να καταλήξουν σε ομόφωνη απόφαση, χωρίς να προκύψουν προβλήματα κατά τις διαπραγματεύσεις της πρωταρχικής θέσης. Πρόκειται για τον πλέον κατάλληλο τρόπο να διασφαλιστεί η «ακριβοδίκαιη μοιρασιά μιας πίτας, εξασφαλίζοντας ότι το πρόσωπο που τη μοιράζει δεν ξέρει ποιο κομμάτι θα πάρει». ²¹ Προκειμένου να προκύψει δίκαιη συμφωνία, τα συμβαλλό-

μενα πρόσωπα θα πρέπει να εκκινούν από την ίδια βάση και να είναι ηθικά ισότιμα.²²

Τέλος, τα συμβαλλόμενα μέρη χαρακτηρίζονται από «αμοιβαία έλλειψη ενδιαφέροντος». Δεν κείνται, δηλαδή, προς τους άλλους ούτε με θετικό ούτε με αρνητικό πρόσημο. Το μόνο που τους ενδιαφέρει είναι να εξασφαλίσουν το καλύτερο δυνατό για τους ίδιους, χωρίς να χαρακτηρίζονται από οιοδήποτε είδους συναίσθημα προς τους υπολοίπους: «Για να το θέσω με όρους ενός παιχνιδιού, προσπαθούν να πετύχουν το μεγαλύτερο δυνατό καθαρό σκορ», χωρίς να τους απασχολεί τι θα σκοράρει ο αντίπαλος και τι οι ίδιοι.²³

Υπό τις παραπάνω συνθήκες και έχοντας επίγνωση ότι θα πρέπει να επιτευχθεί η προστασία της ελευθερίας τους, να αυξηθούν οι ευκαιρίες τους και να διευρυνθούν τα μέσα παραγωγής,²⁴ τα ορθολογικά συμβαλλόμενα μέρη της πρωταρχικής θέσης που βρίσκονται πίσω από το πέπλο της άγνοιας, καταλήγουν στις παρακάτω δύο αρχές της δικαιοσύνης:

«Πρώτη αρχή:

κάθε πρόσωπο πρέπει να έχει ίσο δικαίωμα στο πιο εκτενές συνολικό σύστημα ίσων βασικών ελευθεριών που είναι συμβατό με ένα παρόμοιο σύστημα ελευθερίας για όλους.

Δεύτερη αρχή:

κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες πρέπει να διαρρυθμίζονται με τέτοιο τρόπο, ώστε και οι δύο:

(α) να αποβαίνουν προς το μεγαλύτερο όφελος των λιγότερο ευνοημένων, σύμφωνα με τη δίκαιη αρχή της αποταμίευσης, και

(β) να συνδέονται με αξιώματα και θέσεις ανοιχτά σε όλους, υπό συνθήκες ακριβοδίκαιης ισότητας ευκαιριών».²⁵

Ας σημειωθεί εδώ ότι ο Rawls δίνει απόλυτη προτεραιότητα στην πρώτη αρχή, καθότι, σύμφωνα με τον *πρώτο κανόνα προτεραιότητάς* του, οι ελευθερίες σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να περιοριστούν, παρά μόνον προς χάριν της ίδιας της ελευθερίας, ενώ, με τον

δεύτερο κανόνα προτεραιότητας αποδίδεται προτεραιότητα στη δικαιοσύνη έναντι της αποδοτικότητας και της ευημερίας.²⁶

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, από τα παραπάνω τη μεγάλη σημασία που κατέχει η έννοια της δικαιοσύνης στη δόμηση της συμβολαικής θεωρίας του John Rawls: τα συμβαλλόμενα μέρη της πρωταρχικής θέσης καταλήγουν στις ως άνω ορισμένες αρχές της δικαιοσύνης ως ακριβοδικίας, οι οποίες οφείλουν να αποτελούν τον γνώμονα θέσπισης και δράσης της κοινωνικής οργάνωσης και των διακυβερνητικών θεσμών κατά την θέσπιση του κοινωνικού συμβολαίου.

Παρότι τόσο ο Locke όσο και ο Rawls είναι φιλελεύθεροι στοχαστές, οι οποίοι δομούν αμφότεροι θεωρίες κοινωνικού συμβολαίου που στοχεύουν στην προαγωγή της ελευθερίας και της ισότητας, τα θεμέλια των θεωριών τους διαφέρουν κατά πολύ. Ο μεν νομιμοποιεί τη μετάβαση από τη φυσική κατάσταση στην πολιτικά οργανωμένη κοινωνία μέσω της ιδιοκτησίας, διευρύνοντας τις διαστάσεις της έννοιας αυτής, μέσω της οποίας θεσπίζει τα θεμελιώδη φυσικά δικαιώματα των ανθρώπων. Δεν περιορίζεται στην περιγραφή των δικαιωμάτων που εκχωρούν οι πολίτες στην πολιτική εξουσία, αλλά δίνει ιδιαίτερο βάρος στις υποχρεώσεις των κυβερνώντων έναντι των πολιτών, ενώ εισάγει για πρώτη φορά το *δικαίωμα στην πολιτική ανηπακοή*. Ο δε απομακρύνεται από την κλασική παράδοση των φιλελεύθερων στοχαστών και μεταφέρει το βάρος στην έννοια της *δικαιοσύνης*. Για να θεσπίσει το κοινωνικό του συμβόλαιο, ο Rawls επιχειρεί να περιγράψει τις ιδανικές συνθήκες προκειμένου να φτάσει σε ένα σημείο όπου οι άνθρωποι της πρωταρχικής θέσης, πίσω από το πέπλο της άγνοιας, δεν μπορούν παρά να επιλέξουν την ελευθερία και την ισότητα, τις δύο αρχές της δικαιοσύνης που δημιουργούν ένα ακριβοδικό συμβόλαιο. Δεν γίνεται πλέον συζήτηση για εκχώρηση δικαιωμάτων από τους κυβερνώμενους στους κυβερνώντες, αλλά για εκκίνηση των διαπραγματεύσεων μεταξύ των συμβαλλομένων επί ίσοις όροις και για θέσπιση κανόνων βάσει των οποίων υποχρεούνται οι θεσμοί να πράττουν, σε κάθε περίπτωση, υπό οποιεσδήποτε συνθήκες. Με τον τρόπο αυτό, ο Rawls επιχειρεί να δώσει στο κοινωνικό του συμβόλαιο μεγαλύτερη αντικειμενικότητα και ευρύτητα

εφαρμογής, ενώ οδηγεί τον πολιτικό φιλελευθερισμό σε μία εντελώς διαφορετική και δικαιότερη έκφασή του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Γιώργος Ν. Πολίτης, *Το δικαίωμα της πολιτικής ανυπακοής: Η νόμιμη άμυνα στην αυθαίρετη εξουσία* (Αθήνα: Ψυχογιός, 2012), 69.
2. John Locke, *Δεύτερη Πραγματεία Περί Κυβερνήσεως* (Αθήνα: Πόλις, 2010), 89.
3. Locke, *Δεύτερη Πραγματεία Περί Κυβερνήσεως*, 90.
4. Locke, *Δεύτερη Πραγματεία Περί Κυβερνήσεως*, 91.
5. Locke, *Δεύτερη Πραγματεία Περί Κυβερνήσεως*, 226.
6. Πολίτης, *Το δικαίωμα της πολιτικής ανυπακοής*, 86-7.
7. Locke, *Δεύτερη Πραγματεία Περί Κυβερνήσεως*, 108-10.
8. Γιώργος Ν. Πολίτης, *Το παράδειγμα της Ελλάδας: 16 μαθήματα από την πανδημία* (Αθήνα: Ψυχογιός, 2020), 52.
9. Bertrand Russel, *History of Western Philosophy* (New York: Routledge, 2004), 574.
10. Πολίτης, *Το δικαίωμα της πολιτικής ανυπακοής*, 74-5.
11. Τζων Ρωλς, *Η Θεωρία της δικαιοσύνης* (Αθήνα: Πόλις, 2001), 36.
12. Ρωλς, *Η Θεωρία της δικαιοσύνης*, 37.
13. Samuel Freeman, "Original Position," in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2019 Edition), ed. Edward N. Zalta <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2019/entries/original-position/>>
14. Will Kymlicka, *Η πολιτική φιλοσοφία της εποχής μας* (Αθήνα: Πόλις, 2005), 154.
15. Ρωλς, *Η Θεωρία της δικαιοσύνης*, 37.
16. Ρωλς, *Η Θεωρία της δικαιοσύνης*, 174.
17. Ρωλς, *Η Θεωρία της δικαιοσύνης*, 173.
18. Ρωλς, *Η Θεωρία της δικαιοσύνης*, 175.
19. Ρωλς, *Η Θεωρία της δικαιοσύνης*, 175.
20. Ρωλς, *Η Θεωρία της δικαιοσύνης*, 176.
21. Kymlika, *Η πολιτική φιλοσοφία της εποχής μας*, 55.
22. Kymlika, *Η πολιτική φιλοσοφία της εποχής μας*, 178-9.
23. Kymlika, *Η πολιτική φιλοσοφία της εποχής μας*, 182.
24. Kymlika, *Η πολιτική φιλοσοφία της εποχής μας*, 180.
25. Kymlika, *Η πολιτική φιλοσοφία της εποχής μας*, 355.
26. Kymlika, *Η πολιτική φιλοσοφία της εποχής μας*, 355-6.